

Rahvusvaheline talvekool “Ringlus ja koostöö. Interdistsiplinaarsed võimalused ja vaated”

Üheks teguriks humanitaarteaduste positsiooni kehtestamisel teadusringkondades on interdistsiplinaarsus, s.t mitmekesiste võimaluste sihipärane teadvustamine ja rakendamine ning koostöövormide ja -võimaluste otsimine. Koostöö nõuab nii õppimist kui ka õpetamist, ent ka pragmaatilist alust majanduslike ja institutsionaalsete hoobade näol. 2009. aasta sügisel loodud Kultuuriteaduste ja kunstide doktorikool (KTKDK) on Euroopa Liidu Sotsiaalfondist rahastatav ettevõtmine, mis koondab (kõige laiemas ulatuses) humanitaaria doktorante ja nende juhendajaid Tartu Ülikoolist, Tallinna Ülikoolist, Eesti Kunstiakadeemiast ning Eesti Muusika- ja Teatriakadeemiast. Doktorikool ühendab üle tosina õppekava ning veab aastas eest üle paarikümne teadusürituse, mille määratlejaks on interdistsiplinaarsuse põhimõtted. Institutsiooniliselt hõlmab doktorikooli koostöö Eesti Kirjandusmuuseumit, Underi ja Tuglase Kirjanduskeskust, Arnold Schönbergi Ühingut, Göttingeni Ülikooli Kultuuriteaduste keskust ning Kultuuriteooria tippkeskust. Väiksemate ja mõnevõrra spetsiifilisema suunitlusega intensiivseminaride kõrval kohtub suur osa doktorikooli liikmeid iga-aastases talvekoolis, mida korraldavad vaheldumisi Tartu ja Tallinna Ülikool. Pidades eesmärgiks kultuurianalüüsiga tegelevate kursuste mitmekesist valikut ja väliskompetentsi kaasamist, integreeritakse erinevaid erialasid, teadvustades siiski sarnaseid teoreetilisi ja metodoloogilisi probleeme.

Koostöös kultuuriteooria tippkeskusega korraldatud viies rahvusvaheline doktorantide talvekool “Circulation and Collaboration: Perspectives for/in Interdisciplinarity” toimus 2.–6. veebruarini 2015 Tartus ning tõi kohale üle saja teadlase ja kraadiõppuri. Talvekooli keskmes olid märksõnad *ringlus* ja *koostöö*, erinevate teaduslike uurimisdistsipliinide koostöövõimalused ning uurimistulemuste nähtavaks muutmiseks seotud küsimused. Tänapäevast maailma iseloomustab uute võrgustike, taristute ja kanalite teke, kus teave liigub enneolematu hooga. Ringlust ja koostööd hõlmavate mõistete kriitiline rakendamine, nende üle peetav teoreetiline ja metodoloogiline arutelu võimaldab selgitada kultuurilist ja sotsiaalset või teaduslikku tegevust nii sünkroonses kui ka diakroonilises ulatuses. Talvekooli seminaride ja töötubade raames vaadeldi interdistsiplinaarse koostöö tugevaid külgi ja eeliseid, aga ka võimalikke komistuskive. Näiteks tõdeti, et ühe teadusharu teooriate, metodoloogiate ja terminoloogia ülevõtmine teise võib kaasa tuua nii uusi innovaatilisi sümbioose kui ka vastastikuseid mõistmisraskusi, milleks tuleb samuti valmis olla.

Talvekooli programm koosnes Eesti ja külalislektorite loengutest, mida sai kuulata laiem huvilistering, ning väiksemates rühmades toimunud töötubadest, mis jätkasid loengutes käsitletud teemasid süvitsi. Üks päev oli tervenisti pühendatud praktilisema suunitlusega rühmatööle, pakkudes valikut nelja aktuaalse teema vahel. Etnoloog Laura Siragusa (Tartu Ülikool/Aberdeeni Ülikool) eestvõttel toimunud töötoas tutvustati alustavate teadlaste tööde avaldamise võimalusi, interdistsiplinaarses uurimistöös osalemise viise, huvilistel oli võimalus vestelda teadusajakirjade *Journal of Ethnology and Folkloristics* (Ergo-Hart Västriik) ja *American Journal of Folklore* (Thomas DuBois) toimetajatega ning saada ülevaade teadusartiklite toimetamise protsessist. Jõuti järeldusele, et nii ühe teadusharu raames kui ka mitme uurimisdistsipliini vahel toimuva

koostöö puhul on üks olulisemaid ja ühtlasi kõige raskemini prognoositavaid aspekte konkreetsete teadlaste omavaheline sobivus.

Töötuba “Digitaalne humanitaaria: andmed ja metaandmed semiootilisest vaatenurgast” näitas kokkupuutealasi semiootiliste andmemudelite ning digitaalsete lähenemiste vahel. Indrek Ibrus (Tallinna Ülikool) tutvustas Skype’i vahendusel eesti filmipärandi digiteerimise plaane Euroopa arengute kontekstis ja analüüsis metaandmete lisamist semiootilisest perspektiivist. Rühmades arutati Katre Pärna (Tartu Ülikool) eestvõttel erinevatele kasutajarühmadele oluliste metaandmete ja nende vahendamise võimaluste üle. Igikestvalt olulistest eetika ja moraalsuse küsimustest räägiti interdistsiplinaarse teadustöö valguses Stavroula Pipyrou (St. Andrews Ülikool) ja Daniel M. Knighti (Durhami Ülikool) korraldatud töötoas, muuhulgas vaadeldi eetikadilemmasid, mis kerkivad, kui uuritakse ühiskonnas stigmatiseeritud rühmi, nagu paremäärmuslased või vanglakaristust kandvad kurjategijad. Uurimistulemuste nähtavaks, mõistetavaks ja kasutatavaks muutmise võimalustega kvalitatiivsetes uurimisvaldkondades tegeleti Monika Tasa (Kultuuriteooria tippkeskus) juhendatud rühmatöös.

Ka loengud ning nendega seotud arutelud ja seminarid pakkusid mitmekülgselt mõtlemisainet ja lähenemisviise. Üldteoreetilisemat laadi oli Helsingi Ülikooli filosoofia-professori Matti Sintoni loeng interdistsiplinaarsusest humanitaarteadustes. Lektor märkis, et juba defineerimisel, mis üldse on uurimisdistsipliin, esineb vaidlusi, kuna uusi distsipliine ja distsipliinide konglomeraate tekib nii professionaalsetel, institutsionaalsetel kui finantsilistel põhjustel üha juurde. Sintoni pakkus välja, et pigem oleks mõistlik rääkida mitte distsipliinidest, vaid uurimisvaldkondadest. Samuti tõusis loengus esile teema, et interdistsiplinaarse koostöö all mõistetakse sageli vägagi erinevaid asju – nii lihtsalt oma senise igapäevatöö jätkamist koostööprojekti nime all kui ka ühiste eesmärkide püstitamist ja koos väljatöötatud uue teoreetilise ja analüütilise raamistiku abil teaduslike lisandväärtusteni jõudmist. Ka Euroopa etnoloogia professor Regina Bendix Göttingeni Ülikoolist nimetas olulisima väljakutsena interdistsiplinaarses koostöös ühise keele leidmist ja märkis, et teaduse üldine rahastamispoliitika küll soosib teadusharude vahelisi innovaatilisi koostöövorme, kuid koostöö mittetoimimise korral peavad granditaotlejad oma probleemidega ise toime tulema. Teisalt esineb globaliseeruva maailma keerulistes kultuuri- ja kommunikatsioonivõrgustikes aina enam uurimisprobleeme, mille analüüsimisel on vaja rohkem kui ühe teadusharu panust. Et teadlastel oleks selgem pilt oma koostööpartnerite ootustest ja võimalustest, on selguse huvides vaja juba algusest peale erinevate koostööviiside (näiteks multidistsiplinaarsete, transdistsiplinaarsete) vahel vahet teha.

Antropoloogiaprofessor Penelope Harvey Manchesteri Ülikoolist keskendus elutute esemete ja materjalide ‘poliitilisele’ olemusele ja rollile sõnumikandjana, jõudes välja nendega seotud animistlike hoiakuteni. Harvey leidis, et ka sellises kontekstis saab rääkida koostööst, ehk siis koostööst materjali ja sellele vormi andja vahel, kuna sõnumiedastus toimub mõlema osapoole interaktsioonis. Arutelu käigus jõuti betoonraajatiste näitel äratundmisele, et sama materjal võib edastada erinevatel ajajärkudel erinevat sõnumit, näiteks sümboliseerida tugevust, võimu ja igikestvust, aga ka korrupsiooni ja allakäiku.

Eelkirjeldatud ettekandega haakus mõnes mõttes California Ülikooli antropoloogia kaasprofessori Aleksei Jurtšaki intrigeeriv loeng Lenini kujudest. Lektor näitlikustas

efektselt, kuidas Lenini kujutamine ja sellega seonduvad metafoorid (näiteks Lenini ja tema sõna edasielamine, ülimalt tõe retoorika) on olnud korrelatsioonis ühiskonnas toimuvate muutustega. Arusaamad Leninist kui tarkuse ja moraalsuse kehastusest hakkasid murenema alles perestroika ajal, kui vähehaaval hakkasid päevavalgele kerkima faktid tema seksuaalse sättumuse, haiguste, rahvuse ja rahastamisallikate kohta. Lenini kultuse dekonstrueerimise viimaseks lüliks pidas Jurtšak telesaadet, milles "tõestati", et seenelkäimist armastanud Lenin tarvitas korjatut ka meelemürgina ning seega põhines kogu Oktoobrirevolutsioon ja sellele järgnev sovetlik režiim tegelikult tajuhalvetel. Loengujärgses arutelus tõmmati paralleele poliitiliste diktaatorite ja religioossete liidrite kultuse vahel, näitena toodi taassünni ja surnust ülestõusmise motiiv ning mitmel pool levinud religioosne komme austada vaimsete õpetajate füüsiliste reliikviade asemel nende kirjutatud tekste. Loenguteemat jätkav seminar kestis ajakavas ettenähtust tunni võrra kauem, sest päevapoliitiliste teemadega haakuvatel küsimustel ei tulnud lõppu. Tekkis arutelu, kas Venemaa on üldse käsitletav ühtse uurimisobjektina ja kas tervet seda riiki metsaküladest miljonilinnadeni saab koos analüüsida. Jurtšak pidas koosvaatlemist võimalikuks, sest vähemalt seaduslikud raamid ning majanduslikud võimalused ja piirangud on samad.

Rahvaste ja rahvusrühmadega seotud *oma* ja *võõra* tunnetuse ajaloolisest kujunemisest rääkis Tartu Ülikooli ajaloo professor Pärtel Piirimäe, kes vaatles tsiviliseerituse ja barbaarsuse mõistete arengulugu rahvusvahelise õiguse kontekstis. Just rahvusvahelises õiguses peegelduvad Piirimäe sõnul hästi ajastuomased hoiakud ja ideaalid. Rahvusvaheline õigus on oma algusaegadest peale vaadeldav interdistsiplinaarse valdkonnana, kuna selle arengu algusjärgus, 16. sajandil, arvati see olevat teoloogide, hiljem aga filosoofide pärusmaa; propageerides ideed tsiviliseeritud inimeste ülimumslikkusest püüti viidata ka loodusteadustele. Piirimäe rõhutas, et teistsuguse kultuuriga rahvaste kujutamine metslastena ei tulenenud alati pelgalt soovist nende koloniseerimisele õigustust leida, vaid see võis ollagi viis, kuidas koloniseerijad vastaspoolt subjektiivselt tajusid. Näiteid vastaste kujutamisest barbaarsete ja arenemisvõimetutena toodi arutelu käigus ka tänapäevastest sõjalistest konfliktidest.

Samalaadsed mehhanismid on määranud suhtumist vähemusrahvastesse ka uuemal ajal ning – nagu selgus Wisconsin Ülikooli skandinavistikaprofessori ja folkloristi Thomas DuBois' loengust Põhja-Ameerika chippewa/ojibwe/anishinaabede või Skandinaavia saamide näitel – vaidlusi vastavate stereotüüpide ja representatsiooniga seotud küsimuste üle esineb ka nende rahvaste esindajate endi hulgas. Näiteks esineb lahkavamus küsimuses, kas tänapäevaste elektriliste tööriistade kasutamine traditsiooniliste tarbe- ja kunstiesemete valmistamisel tähendab vana kultuuri allakäiku või arenemisvõimelisust ja elujõulisust. Oma teema seminaris tutvustas DuBois värvikaid näiteid tuues uute meediate (internetifoorumid, sotsiaalmeedia kogukonnad, arvutimängud) kasutamist vähemusrahvaste identiteedi ja kultuuri säilitamise ja taaselustamise vahendina.

Võrdleva kirjandusteaduse professor Lars Elleström Linnæuse Ülikoolist vaatles oma loengus vanu ja uusi kommunikatsioonivorme transmeedialisuse vaatepunktist. Lektor arutles, miks mõned kommunikatsioonivormid leiavad pindlikke väljendusviise ja kanduvad hõlpsasti üle teistesse meediatesse, teised aga mitte. Elleström pakkus välja teoreetilisi abivahendeid erinevate kommunikatiivsete olukordade ja nähtuste uurimiseks.

Musikoloogiaprofessor Martin Stokes (King's College, London) vaatles muusikat kui kommunikatiivset sõnumit kandvat loovusvormi ehk täpsemalt – sentimentaalsuse väljendusviise erinevate kultuuride muusikas. Sageli on konkreetsele kultuurile tüüpilise tundeväljenduse meediumiks mõni ikoonilise tähenduse omandanud pill (näiteks akordion tangomuusikas), esitusmaneer või kehakeel (näiteks Portugali *fado* puhul). Muuhulgas tõi Stokes esile ajastuomaseid muutusi sentimentaalsuse väljendamisel. Näiteks heideti 1950. aastatel lauljatele ette mikrofoni kasutamist, sest see moonutab häält ja seega ka selle vahendatud autentset tundeväljendust, seevastu tänapäeval peetakse elektroonilist moonutamist ja tehislikkust teatud popmuusika vooludele tunnuslikuks ja tehislik kõla on omakorda vahend stiilile omaste meeolude väljendamiseks.

Lisaks loengutele ja seminaridele pakkus talvekool rohkelt võimalust osalejate omavaheliseks sotsialiseerumiseks ja kontaktide loomiseks, pannes nii loodetavasti aluse nii mõnelegi tulevasele interdistsiplinaarsele koostööprojektile.

Reet Hiimäe, Kristin Kuutma

Kirjandusmuuseumi kogud on veebis senisest kättesaadavamad

Eesti paistab maailmas silma e-teenuste rohkuse, mitmekesisuse ja kasutajasõbralikkusega. Mitmesuguste teenuste toimimiseks on olulised aga andmed, mida rakenduste toimimiseks kasutatakse. Olulised märksõnad on sealjuures avatud juurdepääs, avatud riik ja avaandmed. Muude institutsioonide kõrval peaks oma andmestiku vabalt ja masinloetavas kujus kasutatavaks tegema ka mäluasutused.

Andmete vabalt kättesaadavaks tegemisega on käesoleva aasta märtsis lõppenud projekti “Eesti Kirjandusmuuseumi avaandmete kättesaadavaks tegemine” raames tegelenud ka Eesti Kirjandusmuuseum. Projekti rahastas Euroopa Regionaalarengu Fond läbi Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi ja Riigi Infosüsteemide Arenduskeskuse (RIA). Peaaegu kaks aastat kestnud projekti eesmärk oli koondada kirjandusmuuseumi teaduskollektsioonide andmestu ühtsesse arhiiviinfosüsteemi Kivike (<http://kivike.kirmus.ee>) keskkonnas ning muuta andmed, mis pole seotud kasutuspiirangutega, avalikkusele vabalt ja mugavalt kättesaadavaks. Selleks toimusid andmete lisamine Kivikesse ja arhiiviinfosüsteemi tarkvaraarendus.

2012. aastal valminud failirepositoorium Kivike koondab Eesti Kirjandusmuuseumi kogude digiteeringuid ning andmeid kogude kohta. Failirepositooriumisse on jõudnud suur osa Eesti Rahvaluule Arhiivi käsikirjade digiteeringutest: terve Jakob Hurda käsikirjakogu, Eesti Üliõpilaste Seltsi kogu, mitmeid digiteeritud köiteid ERA (Eesti Rahvaluule Arhiiv) ja RKM (Riiklik Kirjandusmuuseum) seeriatest. Samuti on Kivikeses kättesaadavad osa foto- ning helikogust. Arhiivraamatukogu on kättesaadavaks teinud trükiseid eesotsas Eesti trükise punase raamatu nimekirja kuuluvate väljaannetega.